



Најзначајните вредности од областа
на културното и природното наследство
на Република Македонија

БАРГАЛА



Трајче Нацев





Оваа публикација е издадена
со финансиска помош на
Владата на Република Македонија

Најзначајните вредности од областа
на културното и природното наследство
на Република Македонија

Б А Р Г А Л А

Трајче Нацев

Скопје 2017

ВОВЕД

МАКЕДОНСКОТО КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО

Низ текот на историјата до современи дни македонското културно и природно наследство, никогаш не биле повеќе во сферата на интерес на домашната и меѓународната јавност од моментот кој денес го живееме.

Неговото изнесување пред пошироката јавност во вид на публикации кои го промовираат, претставува една од задачите на Управата на културното наследство, која на тој начин ја презентира богатата ризница на нашето историско минато и зачуваните природни предели.

Од палеолитот и неолитот, преку бронзенто и железното време, антиката и средниот век, сите значајни цивилизациски дострели од ова тло се цел на проучување и презентирање, за да станат достапни на читателите од земјата и светот.

И едицијата која е пред вас претставува продолжување на намерата за пристапност на културното и природното наследство кон секој поединец, кој на тој начин ги запознава значајните археолошки споменици, сакралното наследство, старите урбани целини и специфичните природни области.

Република Македонија со презентацијата на своето наследство, дава придонес кон светското културно и природно наследство, зошто овие публикации имаат за цел да ги сочуваат за идните генерации значајните моменти од нашата историја.

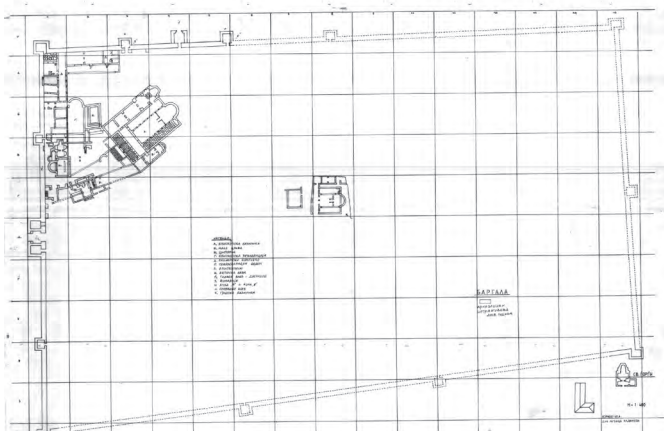
Д-р Елеонора Петрова Митевска

Б А Р Г А Л А

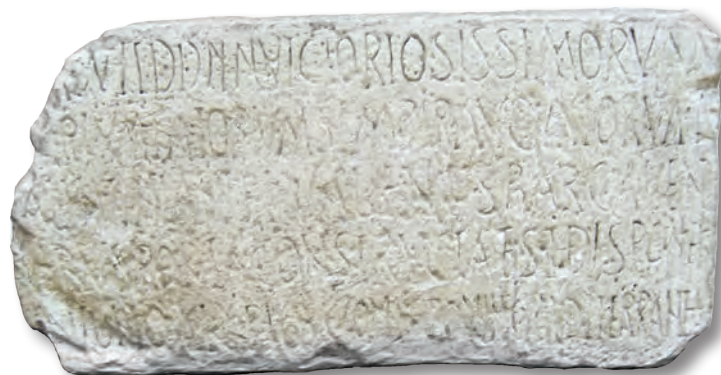
Вовед

Градот Баргала се наоѓа во источниот дел на Р Македонија, во подножјето на планината Плачковица, на десниот брег од Козјачка Река, на простор погоден за изградба на фортификација, кај некогашниот Горен Козјак во месноста Градот, на оддалеченост од 2.5 km јужно од денешното село Долен Козјак и на 13 km североисточно од градот Штип.

Името на градот Баргала првпат се среќава на еден пронајден натпис датиран од 371 година, откриен во месноста Ханче, во атарот на село Карбинци. Се работи за натпис во кој се говори за подигањето на Градската порта. Во актите на Халкедонскиот собор од 451 година, Баргала се појавила како Епископски центар. Името на градот се среќава и во Хиерокловиот Синекдем, каде кон крајот на V век Баргала припаѓала на Македонија Втора. Името Брегалница се однесува на епископијата, а се среќава во житието на Петнаесетте тивериополски маченици. И. Иванов го поврзува со градот Баргала и заклучува дека реката Брегалница името го добила од градот Баргала, од што понатаму произлегува дека Брегалничката епископија се појавува како можен наследник на Баргалската епископија.



План на градот Баргала



Плоча со натпис

Информации за постоење археолошки остатоци во градот Баргала даваат: Р. Груиќ во своите археолошки и историски белешки, С. Михајлов, објавувајќи ги резултатите од проучувањето на црквата Св. Ѓорѓи во село Горен Козјак и И. Венедиков во статијата *Баргала*.

Доцноантичкиот град и ранохристијанскиот епископски центар Баргала е откриен и убициран од страна на академик Б.

Алексова во 1966 година.

Во рамките на систематските археолошки истражувања, изведени од академик Блага Алексова, Звонко Белдедовски - археолог и Трајче Нацев археолог, во периодот од 1966 година, па сè до денес, се истражени целосно: Епископиумот, северозападниот, делумно и североисточниот одбранбен сид, како и базиликата *Extra muros* која е лоцирана надвор од градските сидини. Со отворањето нова културна содржина во централниот дел на градот откриена е Градската ранохристијанска базилика, која ја потврдува Баргала како прво епископско седиште во Брегалничкиот Басен.

Фортификацијата на градот Баргала

Фортификацијата е една од главните особини на античкиот град, која има цел да ја обезбеди сигурноста на населението, и како таква да остане главна грижа на градското население и за припадниците на зедницата на територијата што ја зафаќа градот.

Градот Баргала е град од типот *castrum* кој преминува во *civitas*, и е заштитен со три одбранбени линии: ров (*fosa*), протеихизма и внатрешен одбранбен сид.

Одбранбените сидови од фортификацијата на градот Баргала формираат неправилна трапезоидна правоаголна форма, ориентирана во правец северозапад- југоисток.

Со досегашните археолошки истражувања на фортификацијата е откриен северозападниот одбранбен сид со аголните кули и главната порта - *Porta Principalis*, североисточниот одбранбен сид со североисточната порта, која градот го поврзува со субурбиумот и мали партии од југоисточниот и југозападниот одбранбен сид. Врз основа на зачуваните скали кај нишите I и II, висината на фортификацијата се движела од 12 до 12.50 m.



Северозападен одбранбен сид

Порти

Со досегашните истражувања во Баргала досега се откриени две порти: *Potra Principalis*, сместена во централниот дел на северозападниот одбранбен ѕид и *североисточната порта*, изградена за комуникација на градот со субурбиумот. Карактеристично за двете порти е дека и кај обете е откриен е надворешен пропугнакулум, архитектонско решение со кое се зголемува степенот на одбраната на градот. Ваквите архитектонски решенија се многу ретки при изградбата на портите кај доцноантичките градови. Во Македонија сè уште не е откриен пропугнакулум кај античките градови: Стоби, Хераклеја, Скупи, Стибера. Исто така, и пошироко на Балканот се ретки, а пропугнакулум засега е откриен во северна Бугарија.



Главна порта Principalis



Североисточна порта

Кули

Еден од најважните елементи од фортификацијата за одбраната на градот се кулите, кои ја штитат Главната порта и куртините (простор меѓу две кули).



Кула број 3 и дел од порта



Куртина С (простор меѓу кула 3 и кула 4)

Во Баргала досега откриени се 11 кули, кои заедно со неоткопаните сектори од фортификацијата би биле 21 кула. Притоа, се остава можност, доколку се појават порти, нивниот број да биде зголемен со 2-4 кули.

Сите досега откриени кули имаат правоаголна форма и припаѓаат на типот истурени кули пред куртините, слична со откриените кули во Стоби, Пауталија, Диоклецијанопол, Гамзиград и други. Во Баргала разликуваме три вида кули: аголни, вовлечени и фланкирани. Аголните кули се поставени на позиции, каде под прав агол се спојуваат два одбранбени зида, истурени напред, пред линиите на куртините, со што се добива можност за одбрана и на двете куртини. Вовлечените кули се поставени по линијата на куртината, и со една третина се вовлечени во широчината на кутината, а со две третини извлечени напред пред куртината. Фланкираните кули се лоцирани кај влезот, и со целата должина се извлечени напред пред куртините.

Растојанието меѓу кулите се движи од 36 до 42 m, и одговара на растојанието што го препорачува Витрувиј, односно дека растојанието треба да биде големо, т.е. колку што е дометот на стрелата.

Висината на кулит, во однос на куртините треба да биде повисока барем за 2-2.50 m. Ако знаеме дека висината на куртината се движела од 12.00-12.50 m, тогаш висината на кулите би била 14-15 m. Комуникацијата меѓу катовите била со дрвени скали, а на третиот кат најверојатно имало влез во кој се влегувало од платформата на куртината. Поради малите димензии, кулите во Баргала немале прозорци, а осветлувањето, како и одбраната од внатрешноста на катовите, била решена со амбразури (стрелачки отвори). На вториот и на



Аголна кула

третиот кат би имало од две до три амбразури во челните и страничните сидови, со што се зголемува ефикасноста на одбраната, а се добива и поголема светлина во катовите. Трикатни кули имале и други римски утврдувања, како: Гамзиград, Диоклецијанопол, Абритус и други.

Покривната конструкција на кулите во Баргала била решена на два начина: со дрвен покрив и рамен покрив со градобрани. Дрвена покривна конструкција од тегули и имбрекси среќаваме во кулите 2, 3, 4 и 5. Откриените остатоци од свод во североисточната аголна кула и во кулите 7, 8, 9, 10 и 11, без присуство на тегули и имбрекси, исто како кај северозападната и југозападната аголна кула, даваат можност за размислување дека аголните кули 1 и 6, југоисточната кула, како и кулите по целата должина на североисточниот одбранбен сид, биле засводени со свод од тули, а врз него бил поставен рамен под со парапет и градобрани.

Ниши и камени скали

Со досегашните истражувања во Баргала се откриени вкупно 7 ниши, од кои: две ниши фланкирани до внатрешното лице на куртина С и пет вовлечени ниши во куртините А, В, С, D и Е и две еднорамени скали, од кои, едната поголема до фланкираните ниши, а другата помала во вовлечената ниша.

Нишите фланкирани до внатрешната фасада на фортификацијата примарно биле градени за камените скали кои водат до платформата на куртината. Секундарната функција на нишите е за засолниште на стражата и за чување на оружјето. Исто така, тие имаат декоративен



Ниши и камени скали кои водат до третиот кат на кулите од порта Principalis

елемент, кој ја оживува огромната и тешка маса на камен од куртината. Вовлечените ниши во куртината првобитно биле потерни, кои со подоцнежните градежни фази биле засидани и биле искористени за тесни камени скали кои водат до платформата на куртината.

Еднорамената камена скала лежи врз сводовите на фланкираните ниши и води до платформата на куртината С, исто како и еднорамената скала лоцирана во вовлечената ниша 4, само со спротивна насока на движење, т.е. од северозапад кон североисток.

Со трите одбранбени линии, надворешниот пропугнакулум кај двете засега откриени порти, како и истурените радијално поставени утврдувања, градот Баргала влегува во категоријата римски градови со развиен систем на одбрана.

Инфраструктура

Со прогласувањето на христијанството како државна религија во IV век, во градовите се појавува нова градска четвртина определена за сместување на христијанските објекти придружени со други кои биле во функција на новите објекти.

Просторот наменет за христијанскиот култ кај речиси сите градови бил избиран во непосредна близина на главните порти. Таков е случајот кај Баргала, Стоби, Хераклеја, Гамзиград, Царичин Град, Диоклецијанопол и други.

Во Баргала просторот наменет за христијанскиот култ (Епископиумот) е поставен на доминантна позиција и е заштитен со сид. Влегувањето во овој простор е преку монументален влез поставен во непосредна близина на *Porta Principalis*.



Баргала припаѓа на групата римски и рановизантиски градови (Стоби, Диоклецијанопол, Гамзиград, Царичин Град, Никополис ад Иструм и други) градени по ортогонален систем, каде што улиците се сечат под прав агол. Главните улици не се откриени, но врз основа на ориентацијата на Главната порта тие отстапуваат од оската север-југ. Со досегашните археолошки истражувања кај Главната порта и кај Градската ранохристијанска базилика откриен е мал дел од улицата *Via Principalis*, а покрај внатрешното лице на северозападниот одбранбен сид во Епископиумот откриена е улицата *Via Sagularis* или *Intervalum*, изградена за комуникација со комплексот на Епископската резиденција, како и со Големата и Малата терма.

Водоснабдувањето со чиста вода

Улица *Via Intervalum*



Монументалниот влез во Епископиумот



било решено со изворите на падините на ридот Цвилиг, од каде што преку керамички тубуси водата доаѓала до градот.

Откриените канали за собирање и одлевање на нечистата и атмосферската вода укажуваат на солидна канализациска мрежа, која ги исполнува условите за неопходната техничка хигиена во еден антички град.

Влезната партија формирана од два периметрални зида го заштитуваат Епископиумот од југозапад, а во јужниот периметрален ѕид е сместен главниот влез. Коридорот на движење формиран од периметралните ѕидови е поделен на два дела: источен, кој води до влезот низ кој се влегува на плоштадот и западен, до улицата *Via Intervalum*.

Коридорот на движење од влезната партија на Епископиумот

Архитектонското решение на влезната партија на Епископиумот во Баргала засега е единствен, како на просторот на Република Македонија така и на Балканскиот Полуостров.

Со археолошките истражувања започнати од 1966, кој со мали прекини траеја до 2011 година, на Баргала е откриен и истражен речиси целиот комплекс на Епископиумот во кои се сместени: плоштадот, Епископската базилика, Епископската резиденција со станбениот и економскиот дел, Малата црква, Големата и Малата терма и Цистерната за вода, а од 2008 година се започна со истражувањето на нов културен комплекс во централниот дел на градот, при што беше откриена Градската ранохристијанска базилика.

Плоштадот пред Епископската базилика

Плоштадот има неправилна правоаголна форма, формиран од објектите во Епископиумот и од северниот периметрален сид на влезната партија, со површина од околу 400 m². Преку скали тој комуницира со Епископската базилика, Епископската резиденција и Цистерната, а преку тесната улица формирана од северозападниот сид на Големата терма и северниот периметрален сид на влезната партија со улицата *Via Intervalum*.

Плоштадот е поделен на два дела со сид, ориентиран во правец запад-исток, во кој е сместен влез со ширина од 1.30 m за комуникација со Епископската резиденција и Цистерната.



Плоштадот во Епископиумот

Епископска базилика

Поставена на доминантна позиција, со своето значење и големина ги надвишува останатите објекти во Епископиумот. Епископската базилика со димензии: должина 40 и широчина 20 m, претставува стандарден тип на ранохристијанска црковна градба, кој раширен низ



Епископска базилика



Епископска базилика, централен кораб

медитеранските земји и на Балканскиот Полуостров.

Базиликата е трибродна со полукружна апсида однатре и однадвор, со внатрешен нартекс и отворен ексонартекс и баптистериум покрај северниот периметрален сид.

Во базиликата се влегувало од поплочениот плоштад, преку осум високи скали со одморалиште пред отворениот ексонартекс. Западната фасада претставува тричлена аркада - трибелон, одвоена со колони, чии бази се најдени *in situ*, а крај нив колоните со импостите. Едниот од двата капители има натпис на старогрчки јазик, кој во превод значи: *Христe, помогни му на својот роб, епископот Хермија*.

Отворениот трем - ексонартексот, комуницирал со внатрешниот нартекс, преку пет врати, од кои две, најсеверната и централната, подоцна биле затворени. Нартексот има три врати кои водат во наосот и во страничните кораби. Два реда од по седум колони го делат наосот од јужниот и од северниот кораб. Интерколумните биле затворени со парапетни плочи во парови, што биле споени со по едно квадратно столпче. Верниците во црквата биле поделени, мажите во јужниот а жените во северниот брод.

Во наосот јужно од надолжната оска на црквата е откриена основа од мермерен амвон.

Подовите во црквата се поплочени со голем вкус за композиција и колористичка техника. Подовите во ексонартексот, нартексот и јужниот брод се поплочени со големи црвеникави плочи, а наосот со плочи од црвеникав и сив дацит, претходно добро обработени и измазнети. Северниот брод, резервиран за жените, е изведен од мозаик од големи парчиња полихромен мермер. По должината на целиот кораб се оформени седум посебни полиња со геометриски орнаменти, што ги сочинуваат кругови со розети, ромбови и квадрати. Во средишниот дел на централното поле е формиран крст со издолжени краци.

Западната страна на презвeterиумот е одбележана со масивни камени блокови со жлебови за парапетни плочи. Влезот е со проекција на запад со изделкани лежишта за мали колони кои ја носеле арката на презвeterиумот. Остатоци од подот се најдени по рабовите, а самиот тој претставува бордура од бели мермерни и сиви плочи. Целиот аранжман претставува луксузно решение на подот во *opus sectile*, техника која се применува кај најголемите христијански храмови.

Апсидата е повисока за една скала од презвeterиумот. Во неа е откриен голем земјен сад од осветувањето на црквата во кој биле поставени светите остатоци од маченикот.



Епископска базилика, северен кораб

Баптистериум

Баптистериумот има крстовиден план со нартекс. Според планот, баптистериумот еднадвор претставува базиликална градба, а однатре крстовиден објект со полукружна апсида однатре и полигонална однадвор. На западната страна се оформени два влеза за комуникација со вестибилот, а за комуникација со базиликата е оформен влез во северниот периметрален сид на базиликата.

Вестибулот на баптистериумот претставува правоаголна просторија во која подот е мозаичен, со флорални и животински орнаменти зачувани во фрагменти. Бордурата на овој мозаик ја сочинуваат кругови и розети.

Во средината на баптистериумот е откриена писцина со крстовидна форма, која одговара на формата на баптистериумот, и со краци кои формираат издлабени полукружни ниши од надворешната страна на писцината. Таа припаѓа на типот впишан крст во форма на осумстрана писцина. Околу базенот е оформена ограда изградена од тули над која стоеле колони со капители што носеле балдахин. Целиот базен бил обложен со плочки од бел, црвеникав и сив мермер, слично како писцината во Епископската и Северната базилика во Стоби. Од луксузниот аранжман што бил оформен над писцината се откриени повеќе фрагментирани мермерни колони и неколку цели и фрагментирани капители од типот на *двозони* и *корпа* капители, кои биле поставени на правите страни од писцината и го носеле балдахинот. Во западниот дел на баптистериумот е откриена постара писцина со крстовиден базен, со ниши од источната и западната страна, поставена во кружна платформа во хоросан малтер. При археолошките истражувања биле откриени лежишта за осум бази кои носеле колони со капители, над кои бил поставен балдахин, а меѓу колоните постоела ограда од плочи. На источната страна од



Баптистериум (крстилница), VI век

платформата била оформена ниша за пристап на службено лице за крштевањето, а на западната страна приод со две скали за да може да слезе лицето за крштевање во базенот со вода, каде што и се одвивал чинот на крштевањето.

Комплекс на Епископска резиденција

Во комплексот на Епископската резиденција влегуваат: главната сала и станбен комплекс со северозападно и североисточно крило.



Епископска резиденција, главна сала

Главната сала има правоаголна форма, ориентирана североисток-југозапад, со должина од 22 и широчина 7.80 m. Овој простор е составен од четири дела поставени на различни висински нивои: апсидален простор, правоаголна приемна сала, економски дел составен од две простории и трем.

Подовите во правоаголната сала и апсидалниот простор биле поплочени од обработени црвени правоаголни камени плочи, поставени во паралелни редови по целата должина на салата.

Станбениот комплекс

Северозападното крило од станбениот комплекс е прилепено на внатрешното лице од северозападниот одбранбен ѕид со правоаголна форма, ориентирано во правец североисток-југозапад со должина од 24 m и широчина заедно со тремот 11.15 m. Во овој дел се откриени пет простории. Првите три меѓу себе комуницирале со



Епископска резиденција, северозападно станбено крило

широки влезови засводени со арки. Четвртата и петата просторија, меѓу себе, исто така комуницирале со широк влез засводен со арка. Сите пет простории комуницираат со тремот.

Тремот е истражен во должина 24 m, кој ја следи должината на целото крило, со широчина од 3.30 m.

Тремот има три влеза: северозападен, со широчина 1.10 m, преку кој комуницира со главната сала и улицата покрај северозападниот одбранбен сид; југоисточен, со широчина 1.60 m, кој излегува во атриумот и влез преку кој комуницира со тремот пред североисточното станбено крило. Од југоисточната страна на тремот е стилобатот што носел колонада, чии колони и капители се најдени *in situ*.

Подот во тремот е решен со поплочување од обработени правоаголни црвеникави и сиви камени плочи, поставувани во паралелни редови по целата должина на тремот, на ист начин како и кај главната сала.

Во североисточниот дел на тремот се откриени камени скали кои воделе до вториот кат на станбениот комплекс на Епископската резиденција.

Североисточното станбено крило е прилепено до североисточниот одбранбен сид со правоаголна форма, ориентиран во правец североисток-југоисток со должина од 25 m и ширина 10 m заедно со отворениот трем кон атриумот. Во овој дел се откриени три простории: главна сала и две помали простории, како и отворен трем поврзан со тремот од северозападното станбено крило.



Епископска резиденција, хореум



Епископска резиденција, североисточно станбено крило (Винарија)



Печка за стакло

Како резултат на зачестените аваро-словенски напади во средината на VI век, се јавила потреба од пренамена на дел од просторот на станбениот дел од комплексот на Епископската резиденција. Четвртата просторија од северозападното крило била претворена во остава за храна (хореум) во која се откриени 16 питоси наредени во редови. Најголемата пренамена на просторот од станбениот комплекс е направена во северозападното крило, каде целото приземје било пренаменето за винарија, која засега е единствена од доцноантичкиот период на територијата на Р Македонија. Од винаријата се откриени три простории, од кои едната била наменета за прием и подготовка на грозјето за негова натамошна обработка, во втората биле сместени две вински преси и камени садови-таложници и третата просторија во која се чувало виното.

Во рамките на Епископската резиденција, иако влегува во фортификацијата, откриена е и работилница за стакло сместена во кулата 7. Во работилницата е откриена печка и голем број движен археолошки материјал.

Цистерна за вода

Објектот има правоаголна форма, ориентиран е во правец североисток- југозапад со надворешни димензии: должина 10.60 m и ширина 6.60-6.70 m; внатрешни димензии:



Цистерна за вода



Голема терма

должина 9.30 m и широчина 5.30-5.40 m. Големата разлика меѓу надворешните и внатрешните димензии е резултат на двојните сидови на објектот. Просторот меѓу тулите кои го формираат внатрешниот сид и надворешниот сид бил полнет со ситен кршен камен заливан со хидростатен малтер.

Во Цистерната водата доаѓала низ отвор сместен во централниот дел на североисточниот сид. Отворот е висок 0.75 и широк 0.15 m. Големата висина на отворот е поради вертикално поставената керамичка цевка, со три до пет изливници, низ кои водата се слевала во Цистерната, во зависност од приливот на вода која доаѓала од изворот на ридот Цвилиг.

Во централниот дел на југозападниот сид се констатирали два отвора. Едниот започнува од самиот под со висина и широчина од 0.20 m, со функција за чистење на базенот. Вториот отвор со висина од 0.10 и широчина 0.20 m, низ кој истекувала водата за пиење, е на 0.55 m од нивото на подот.

Во Цистерната е констатиран само еден одводен канал за прелевање на водата над нормалниот водостој во западниот агол на 0.90 m од нивото на подот.

Голема терма

Објектот е изграден меѓу плоштадот и северозападниот одбранбен сид, со правоаголна основа и димензии: должина 19 и ширина 13 m. Термата е со поединечни простории меѓусебно функционално поврзани, секоја од нив со посебна намена која произлегува од различните процедури на капењето.



Голема терма, калдариум

Просторија бр. 1, *аподитериум* (соблекувална) и *фригидариум* (студен базен). Соблекувалната го зафаќа западниот дел од бањата и преставува собирна сала каде што луѓето поминувале извесно време пред капењето, а потоа, по капењето, го приспособувале своето тело кон нормалната температура.

Студениот базен е сместен во северозападниот дел на соблекувалната, во издвоен апсидален простор со широчина од 3.80 до 4 m и длабочина на апсидата од 3.70 m.

Просторија бр. 2, *тепидариум* или бањата со млака вода е со правоаголна форма, ориентирана во правец североисток-југозапад со должина од 5.40 и ширина 2 m, со проширен апсидален дел за 1.80 m кон северозапад.

Во истурениот полукружен северозападен дел на тепидариумот, на пониско ниво од подот на просторијата, лоцирана е добро зачувана када со должина од 1.80, ширина 1 и длабочина 1 m.

Североисточниот дел на просторијата, исто така, завршува полукружно, т.е. апсидално, со уште уште една када но со помали димензии: должина 1,50 m, ширина 0.65 m и длабочина до 0.30 m. Оваа када служела за измивање на телото со млака вода по излезот од топлата бања (тепидариум) и просторијата за потење (судаториум).

Просторија бр. 3, *судаториум* - сауната има правоаголна основа со должина од 4.85 m и широчина 2.60 m. Кон југоисток просторијата завршува со апсидален простор кој е за

0.30 m повисок од подот во сауната, во горните партиин на апсидалниот простор бил сместен прозорец (бифора). Оваа подигната подна конструкција најверојатно служела за седење при чинот за загревање на телото.

Подот е хипокаустен, односно висечки под со инсталации за подно и сидно затоплување. Поплочен е со обработени камени плочи со правоаголна и квадратна форма во правоаголниот, а со тули во апсидалниот простор.

Просторија бр. 4, *калдариумот* или бањата со жешка вода има правоаголна основа со должина од 5.40 и широчина 2.30 m. Просторијата ја сочинуваат југоисточна полукружна када и северозападна правоаголна када, поставени врз хипокаустот - висечки под.

Фурниумот е сместен во централниот североисточен дел на жешката бања (калдариум) и е еден од најдобро зачуваните фурниуми во Република Македонија.

Во внатрешниот дел на фурниумот, под нивото на долниот под, сместено е огништето. Конструкцијата е изведена од тули врзани со малтер во техника на испуштање редови. На таванот од огништето кој е насилно разбиен е изведена сводна конструкција со тули и хидростатен малтер. Горните партии на фурниумот претставуваат простор каде што бил сместен садот изработен од бакар или керамика, кој по потреба се полнел со вода преку керамичка цевка која поминувала во долните партии на главната сала од Епископската резиденција и завршувала во горните партии на фурниумот. По затоплувањето на водата преку оловна и керамичка водопроводна инсталација, била доставувана до кадите во калдариумот и тепидариумот.



Мала терма

Просторија за ложење (пропнигеум)

Во функција на бањата била и просторијата до североисточниот сид со речиси квадратна основа со димензии 7.40 x 7.60 m, во која е сместено и ложиштето на фурниумот. Просторијата има функција на остава за дрва и простор од каде што е вршено ложењето во фурниумот.

Мала терма

Малата терма е изградена на тесниот простор меѓу просторијата за ложење - пропигнеумот и северозападниот одбранбен сид. Термата има правоаголна основа со диманзии 4.55 x 3 m.

Малата терма е составена од две простории. Преку главниот влез се влегувало во помалата просторија со должина од 2 и ширина 0.90 m. Оваа просторија преку влез широк 1.10 m комуницира со поголема просторија со речиси квадратна основа со димензии 1.75 x 1.50 m во која е сместена мала када. Во двете простории е констатиран хипокаустен под.

Во конструкцијата на југозападниот сид изведен е фурниум - печка, а над него има празен простор со приближно цилиндрична форма во вид на казан. Во овој простор бил вграден бакарен или керамички сад за топла вода. Во горниот дел на површината од сидот, непосредно до казанот за топла вода, всидано е камено корито во кое се вградени две оловни цевки. Една од цевките од коритото преку сидот влегува во цилиндричниот простор за загревање на водата, а другата цевка води до кадата вградена во внатрешниот простор на бањата.



Градска ранохристијанска базилика

Од просторот за загревање на водата преку сидот во кадата води трета оловна цевка. Овие податоци во потполност ја реконструираат мрежата на циркулација на студената и топлата вода во бањата.

Градска ранохристијанска базилика

Во 2008 и 2009 година, со систематските археолошки истражувања во централниот дел на градот Бургас, откриена е Градската ранохристијанска базилика, сместена меѓу улиците *Via Principalis* и споредна улица која ја поврзува инсулата со главната улица.

Градската ранохристијанска базилика, со должина од 16.80 m и ширина 13.45 m, излегува од формата на стандарден тип и претставува скратен тип на ранохристијанска базиликална градба со приближно квадратна форма. Поради ваквата форма, пропорцијата на внатрешните и надворешните димензии изнесува приближно 1:1 (ширина и должина). На територијата од Македонија базилики од ваков тип не се откриени, а се среќаваат во Р Бугарија на локалитетите: Црквица - Мелник (Св. Никола) и во Св. Врач - Сандански (Епископска базилика).

Базиликата е трибродна со полукружна апсида однадвор, а внатре со нартекс. Таа излегува од оската исток-запад со отклон кон југ. На базиликата се констатирани четири влеза. Главниот влез е од југ, кој преку три скали излегува директно на главната улица.

Нартексот има неправилна трапезоидна правоаголна форма со димензии: ширина 12.80 m и две различни должини 3.20 m на југ и 2.20 m на север. Во него се влегува од главниот влез, а со наосот комуницира преку двоен влез дипилон со ширина од 3.20 m. Подот бил решен од сиви полигонални плочи. Покрај западниот сид била поставена банкина за седење. Од стеснетиот дел на нартексот се влегува во мала просторија со квадратна форма со банкини за седење покрај сидовите.

Наосот е со квадратна форма со должина од 6.20 m и ширина 5.70 m, а со сидан стилобат е одделен од странчните кораби. Презвентериумот од наосот е одделен со канцелна олтарна преграда. Парапетните плочи се со декорација на крстови и октогони. Пред истурениот влез од олтарната преграда откриен е фрагмент од мозаик со кружна форма со геометриски фигури и најверојатно крст во централниот дел на кругот. Мозаикот е граден во техника *opus sectile* со ситни тесери во различни бои, потоа стаклена паста, а на некои од тесерите е присутна и позлата. Врз основа на откриена малтерна подлога и голем број тесери, најверојатно и останатиот дел од подот во наосот бил решен со мозаик.

Презвентериумот има правоаголна форма со должина од 5.70 m и широчина 1.75 m. При истражувањето е најдена олтарна маса, а под подот, на местото каде што била откриена, е сидана ниша (кататезис или кататезион) во кој биле сместени светите мошти (енканион). Подот во презвентериумот бил од тула поставена во варов малтер.

Апсидата однатре и однадвор е полукружна, без синтронос.

Во северниот и јужниот брод се влегувало од запад (нартекс) и од исток. Покрај внатрешното лице на периметралните сидови откриени се банкини за седење со висина од 0.35 m од површината на подот. Подовите и во двата брода биле решени со тули поставени во варов малтер.



Базилика Extra Muros

Објекти надвор од градските сидови

Со археолошките истражувања надвор од градските сидини откриени се два објекти: *Extra muros* и Гробницата.

Базилика Extra muros

Базиликата е лоцирана на околу 100 m северно од *Porta Principalis*. Таа е трибродна со ширина од 15.60 и должина 31 m, со полукружна апсида како од внатрешна така и од надворешна страна и нартекс. Главниот влез во базиликата е од запад и истиот е решен на ист начин како кај Епископската базилика со скали поради конфигурацијата на теренот.

Подот во базиликата бил луксузен изведен во техника *opus sectile*, а во текот на истражувањето е откриена и богата архитектонска камена пластика.

Временската определба на базиликата е иста како и градот Баргала, односно опстојува сè додека егзистира и градот - од IV, па сè до крајот на VI или почетокот на VIII век, кога градот Баргала бил запален и урнат од аваро-словенските напади.

Вториот објект е **Гробницата** лоцирана на просторот источно од базиликата *Extra muros*. Гробницата е засводена со правоаголна форма со димензии: должина 2 и широчина 2.20 m. Хронолошки припаѓа на IV-VI век. Таа била ограбена набргу по погребувањето на покојникот, најверојатно со аваро-словенските напади.



Мала црква



Црква Св. Ђорђи

Барагала од раниот до доцниот среден век

Сакрални градби од раносредновековниот период во рамките на утврдувањето со досегашните истражувања е позната само малата црква лоцирана покрај јужниот периметрален ѕид на Епископската базилика. Објектот бил изграден во рамките на крајот VIII или почетокот на IX век, период кога Словените почнале масовно да го примаат христијанството. Нејзиното опстојување сигурно било сè додека не била изградена црквата Св. Ѓорѓи, еден од најрепрезентативните објекти од раносредновековниот период, изграден надвор од утврдувањето, во непосредна близина на југозападната кула на фортификацијата. Црквата Св. Ѓорѓи била изградена кон крајот на IX или почетокот на X век и успеала да опстои низ вековите сè до денес.

Профана архитектура од раниот до доцниот среден век е откриена на целиот простор каде што е вршено археолошко истражување.

ЗАКЛУЧОК

Во развојот на градот Баргала во периодот од III век до првата деценија на VII век се констатирани три главни градежни фази. Првата градежна фаза го опфаќа периодот на подигањето на воениот логор (*castrum*) во III-IV век. Втората градежна фаза е периодот кога од *castrum* преминува во *civitas*, и кога станува главно епископско седиште по течението на реката Брегалница кон крајот на IV почетокот на V век. Последната или третата градежна фаза во Баргала е периодот на големата обнова, која најверојатно се случила во втората половина на V или првите децении на VI век.

Сите објекти во Епископиумот по триековното опстојување биле унишети со аваро-словенските напади кон крајот на VI или почетокот на VIII век, кога биле запалени и срушени. Дали големата обнова кон крајот на V или во почетокот на VII век била извршена како резултат на претходно уривање на објектите во градот Баргала, ќе покажат резултатите кои ќе бидат добиени со натамошните археолошки истражувања на другите делови од градот.

Животот во градот Баргала и територијата околу неа, со мал прекин по аваро-словенските напади кон крајот на VI век и првата деценија од VII век, продолжил сè до доцниот среден век, односно крајот на XIX или почетокот на XX век, кога жителите од селото Горен Козјак се иселиле на просторот на денешното село Долен Козјак.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Алексова Б.,** *Баргала - Брегалница во светлината на новите археолошки истражувања*, Институт за национална историја 3, Скопје 1967.
- Алексова Б.,** *Придонес од истражувањата во Баргала - Брегалница за осветлување на историјата на словените во Македонија*, Симпозиум 1100 годишнината од смртта на Кирил Солунски, Скопје 1970.
- Алексова Б.,** *Епископија на Брегалница*, Прилеп 1989.
- Алексова Б.,** *Loca Sanctorum Macedoniae* – Култ на мартириите во Македонија од IV – IX век, Скопје 1995.
- Белдедевски З.,** *Една доцноантичка гробница од Штипско*, Macedoniae acta archaeologica 5, Прилеп 1979.
- Белдедовски З.,** Брегалничкиот басен во римскиот и раниот средновековен период, Зборник на штипскиот народен Музеј бр. VII, Штип 1990.
- Белдедовски З. - Нацев Т.,** *Истражување* 1988 година со преглед на позначајните наоди од досегашните истражувања на средновековната некропола, Зборник на штипскиот народен Музеј бр БР. VII., Штип 1996.
- Белдедовски З.,** *Комплексот на епископската базилика Баргала*, во Старохристијанска археологија во Македонија, Македонска академија на науките и уметноста, Скопје 2003.
- Белдедовски З.,** *Баргала – Ново откриена архитектура во Епископиумот*, Зборник на штипскиот народен Музеј бр IX – X, Штип 2003.
- Белдедовски З.,** *Епископската базилика во Баргала*, истражувања 1999, Macedoniae acta archaeologica 16, Кочани 2005.
- Белдедовски З. - Нацев Т.,** *Новооткриен термален објект во Баргала*, Macedoniae acta archaeologica 17, Скопје 2006.
- Венедиков И.,** *Баргала, Раскопки и проучван®*, Софи® 1948.
- Микулчиќ И.,** *Анички градови во Македонија*, Скопје 1999.
- Нацев Т.,** *Доцноантичкиот град Баргала*, Штип 1999.
- Папазоглу Ф.,** *Македонски градови у римско доба*, Скопје 1957.
- Петковски Р.-Георгиев З.,** *Конзервација и реконструкција на градската порта на Баргала*, Зборник на штипскиот народен Музеј бр. IX-X, Штип 2003.

Издавач

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

За издавачот

д-р Елеонора Петрова - Митевска

Уредник

Дончо Наумовски

Автор

д-р Трајче Нацев

Лектура

Александар Јорданоски

Фотографии

д-р Трајче Нацев

Графички дизајн

ДАТАПОНС, СКОПЈЕ

Печати

ДАТАПОНС, СКОПЈЕ

Тираж

500



© Copyright

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

902.2(497.731)"652/653"
930.85(497.7)

НАЦЕВ, Трајче

Баргала / Трајче Нацев. - Скопје : Управа за заштита на културното наследство, 2017. - 30 стр. : илустр. ; 25 см. - (Најзначајните вредности од областа на културното и природното наследство на Република Македонија)

Библиографија: стр. 29

ISBN 978-608-4549-44-4

а) Археолошки локалитети - Штип - Доцна Антика б) Културно наследство - Македонија в) Баргала
COBISS.MK-ID 105454602